

Владан П. СТАНКОВИЋ*

Институт за политичке студије у Београду

Бојан Н. ШЕВО**

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ПРАВОСЛАВНИ ПРАЗНИЦИ: БАШТИНА СРПСКЕ КУЛТУРЕ***

Апстракт: Сведоци смо јачања присуства верских празника у свакодневном животу српског народа. Стога смо за *тему и предмет истраживања* овог научног рада одабрали управо православне празнике. Масовна, сада већ и јавна, па и државна прослава верских, православних празника: Божића, Ускрса, слава..., сведочи о *актуелној* теми. *Предметни оквир* истраживања дотиче: социологију религије (социологију православља), социологију културе, етнологију и историју. Аутор је у раду користио читав спектар *метода* из друштвених и хуманистичких наука: метод посматрања, анализу садржаја, развојни метод, упоредни приступ и метод унакрсних култура... *Научни значај* истраживања своди се на продубљивање сазнајних увида о: месту, улози и значају верских празника у друштвеном животу српског народа. *Друштвени допринос:* у популаризацији традиционалне културе, у указивању на значај верских празника у васпитању, културизацији и социјализацији појединаца и друштвених група, у очувању и унапређењу културне баштине српског народа.

Кључне речи: верски празници, православље, баштина, српска култура, славе.

УВОД

Иницијатива да српске славе буду канديدоване при УНЕСКО као део светске нематеријалне културне баштине, побудила је интересовање о месту, улози и значају слава у српској култури. У образложењу је наведено да: славе поседују јак интегративни потенцијал у окупљању међусобно блиских људи, посебно крвних сродника у породично окружење, и да су веома важан чувар традиције и свеукупне баштине српског народа (RTV 2013).

Па ипак, кохезивни чинилац није одлика само слава. Сличну функцију, у већој или мањој мери, поседују и други празници православног верског календара. Њихова често очигледна синтеза са (пра)старим обичајима, ритуалима, и понашањима,

* Виши научни сарадник, vladan.p.stankovic@gmail.com

** Научни сарадник, bojansevo78@gmail.com

*** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-47/2023-01/200020 од 3. 2. 2023. године.

и њихов просветитељски значај за најшире друштвене слојеве, сврставају православне празнике у благо духовне баштине српске културе.

Посебну улогу у етаблирању верских празника има православно хришћанство чији су приступи вери у великој мери остварили својеврсну симбиозу предхришћанских наратива и хришћанског предања. Овде ће, ради оправдања симбиозе предхришћанске и хришћанске традиције, бити, најпре, истражена логика православног приступа вери, и њен однос према духовном и материјалном наслеђу. То је од изузетног значаја како би се схватио смисао верских празника у животу православне заједнице у којој је хришћанско предање само надограђивано на предхришћанске навике, обичаје и ритуале.

ЛОГИКА ПРАВОСЛАВНЕ РИТМИЧНОСТИ

Логика православља приказује нам се појавно. Православље је уроњено у појавни свет и из његове перспективе трага за надприродним. Православље се најављује као „жива вера“, вера самог господина Исуса Христа: вера коју је сам гопод Исус живео и коју је упражњавао.¹ Православље је, дакле, више Христова него хришћанска вера. Стога су и захтеви који произилазе из православног начина исповедања вере окренути практичном подвижништву, „богозрењу душа на путу сусрета са творцем, Богом-оцем“ (Платонов 2010: 485). Отуда и не тако претерано ревносна заинтересованост православља за спољни свет...² Па ипак, у одређеним, по православљу, кључним питањима овај приступ вери се пројавио, определио и определио.

Опредмећење православља се остварује кроз одређене верско-ритуалне радње и понашања која имају за циљ да утелове духовно-православне подстицаје у свакодневни живот. Ритмичност понављања ових дидактичких радњи и понашања одређује васпитну улогу у процесу богозрења, односно обожења. У ритуалне радње спадају и молитве, певања, једење или пост одређене хране (уздржавање од хране неколико дана) итд (Лазарева 2017). Згушћавање верске праксе посебно се сабија око верских празника. Сваки дан у години немењен је неком догађају из православног, верског календара. Стога се празници откривају у својој ритмичности. Свест о ритмичности празника стиче се са животним искуством, и са годинама. Циклично надирање празника ствара ритам у животној композицији линеарних облика. Истовремено, празници поседују и метрику. Пошто је метрика запис који упућује на ритам (Hermann, Schmidt 1878: 3), она обележава раздајину између појединих празника. Тако је метрика постала орјентир за утврђивање празника.

Сваки празник има, дакле, своје место у распореду светковања. У паганско доба празници су везани за годишње циклусе: за распоред звезда на небу, за временске или елементарне непогоде... Касније, празници добијају спиритуалнија значења. Празновање паганских богова испрва је имало натуралистичко обележје. Били су то богови који су носили извесна природна својства. Временом богови

1 „Бог је постао човек, да би човека уздигао до Бога. То је почетак и завршетак, између којих се креће православна, светосавска култура“ (Поповић 1953: 64).

2 „(...) православна култура плитко захвата поље друштвености“ (Станковић 2014: 322).

губе ова анимистичке особине и све више освајају подручја антропоморфног. Са јачањем хришћанске вере стари пагански обичаји светковања добијају хришћанска значења и форму.

Православна црква, дакле, никада „није кренула путем потпуног искорењивања паганских обичаја већ путем њихове адаптације, обезвређивања“ (Литаврин 2017: 201). Православље се определило за метод калемљења хришћанских симбола и значења на паганску основу. Без амбиција да укине или забрани обичаје, који су се до тог времена упражњавали, православне су реформе уврженим натуралистичким светковинама и паганским празницима додавали ново хришћанско рухо.³ Тако се хришћанско Предање (из Светог писма, Свете предаје и историјских датума повезаних са највећим и најзначајнијим светитељима православља) надовезивало на паганске обичаје и рустичне празнике који су величали и подржавали неумољиве природне законитости везане за: смене годишњих доба, животне процесе: клијања, раста, бујања, сазревања..., као и за све друге подражаје из спољног света (Bandić 2010: 63).

ПРАВОСЛАВНИ ПРАЗНИЦИ И ЊИХОВА ЗНАЧЕЊА

У календару словенских народа почетак године је у непосредној вези са крајем владавине „Потонућа“ или краткодневнице. Традиционални Јулијански календар, који и данас слави највећи број православних верника, смешта Бадњи дан не у најкраћи, већ у онај дан у години у коме је Земља најудаљенија од Сунца, што према Грегоријанском календару пада 6. јануара. Распоред звезда на небу наговестио је појаву „Света три мудраца“ који су са Истока дошла да се поклоне тек рођеном Исусу.⁴ Тако су православни народи заменили прославу најдуже ноћи у години паганског солстиција, испраћајем најхладнијег дана у години слављењем Бадње вечери и Божићног јутра рођења Христовог.⁵ Уместо колективне светковине паљења ломаче, тог „симбола светлости и сунца“, којом се прославља наговештај дужих дана, током Бадње ноћи, а са Божићним јутром, пали се суво, жуто грање храстовог дрвета – *бадњак*, и најављује обнова живота надолazeћим пролећем (Самарская губернская Дума 2010: 12). Прослава није, дакле, обележавала један дан у години, већ низ значајних догађаја, тзв. *календе*: од краткодневнице до првог видљивог трага преображаја природе ка топлијем периоду.⁶ Ако се узму у обзир и брумалије, слављене посебно у римско-византијском свету, које су почињале прославом Бахуса

3 Услед јаких верских убеђења и склоности ка митском, они су „хришћанизовали“ „паганске“ божанске фигуре и митове, који су одолели искорењивању и дали им ново значење.

4 Занимљив је мит о „Три Мудраца“ који долазе са средњег Истока, из Персије. Многи аутори у овом миту виде утицаје зороастризма на нову блискоисточну религију хришћана у настанку (ди Бреј 1995: 332).

5 Занимљиво је да се Божић слави тек од IV или V века. „Није слављено зато што хришћански поглед на човека и човечји живот нија давао значај телесном рођењу и телесном животу, колико духовном рођењу (крштењу) и телесној смрти као рођењу за вечни духовни живот, и смрт мученика звала се рођендан“ (Мирковић 1961: 84).

6 „У почетку су календе слављење од 1. до 5. јануара, Божић 25. децембра и календе су трајале читавих 12 дана“ (Литаврин 2017: 201).

након винског врења и трајале све до краткодневнице, онда су се слава, данашње славе, и светковине растезале од новембра до средине јануара (до Богојављања, и првих наговештаја зимског Преображења природе) (Graf 2015: 208-209). Ипак, брумалије су у православном календару брзо изгубиле снагу управо због порочности и непримерености. Установљен је строг божићни пост: припрема за очишћење тела и душе од телесних страсти разузданих нагона. Традиција обележавања помена на дух упокојеног домаћина објединитеља породице, укопаног неретко испод трпезаријског стола или испод кућног прага,⁷ у средњем веку је хришћанизована.⁸ Сахране су се од тада спроводиле на гробљима, а помен на породичног старешину замењује обележавање одређеног хришћанског свеца, па се слава преноси са колена на колена. Славе се код Срба углавном прослављају у јесен, после Задушница. У том периоду почиње божићни пост, па је јело посно.⁹ Нема музике, већ се воде разговори међу гостима.

Први наговештаји малаксавања зимског циклуса ледених дана најављују се након зимског Крстовдана: преко Богојављања и Јовандана (Ивановић-Баришић 2007: 116). Крстовданом се прославља крштење Исусово у реци Јордан од стране Јована Крститеља (Јована Претече), док се на Богојављање освећује вода и ван цркве (Melton 2011: 854). Симбиоза Крстовдана и Богојављања, када се освештава вода, међу многим православним народима: Русима, Србима, Бугарима..., увела је обичај пливачког такмичења у леденој води за Часни или Богојављански крст. Свештеник освешта ледену воду, а потом и пливаче-такмичаре који пливају за освештани крст који се потапа у какву реку, језеро или море. Улазак у воду и борба за Часни крст има симболику поновног крштења у реци Јордан, а подвижничка борба за освештани крст исказује спремност да се поднесе жртва Христова (ур. Ступр 2013: 374). Најхрабрији, најспретнији и најбржи такмичар-подвижник постаје не само победник у пливачкој борби, већ и „најјачи у вери“ који заврећује Крст часни.

Сретење је празник који се слави на издисају зиме. То је празник радости и великих очекивања после тешких дана зимске поспаности и исцрпљујућег поста. Сретење пада тачно четрдесет дана по рођењу Христовом, и обележава увођења Исуса Христа у Храм. У Храму је Симеон Богопримац прорекао спаситељску улогу

7 Домаћин куће сахрањивао се у самој кући. Још и данас у неким деловима Србије, попут села ваљевског краја, укућани се сахрањују у дворишту. „Из података које смо навели види се да је обичај сахрањивања у кући постојао у разним временима и код разних народа, и према томе могућно је да је он, у далекој прошлости, био – код народа који нису номади – ако не општи, а оно бар врло добро познат. То нас, уосталом, не изненађује, јер тај обичај лепо одговара анимистичким схватањима...“ (Чајкановић 1973: 52).

8 „Први поуздани историјски подаци, које данас имамо о Крсној слави у старим црквеним књигама и записима уопште, означају тај савремени прворазредни национални празник наш као *Памей свейом* и везују га одмах уз помен мртвима – за *Покој*. Ти су подаци из првих времена самосталности Српске цркве и имају јасну тенденцију да регулишу прослављање *свейој* или *свеца* у духу што чистијег хришћанског схватања – елиминишући прастару, дохришћанску, Крвну жртву гозбама и шировањем...“ (Грујић 1930: 36).

9 „Пошто је гозба битан елемент славе, постоје тзв. *јосне* и *јрсне* славе. Уколико слава пада у среду или петак и у време божићног поста, црква прописује посну славску трпезу (без меса, млечних производа и јаја)“ (Павковић 2015: 125).

тек рођеном дечаку Исусу Христу (Мирковић 1961: 134-135). Најава спасења кроз Христа празник је наде и радости. Обичај ношења великих свећа својствен је овом празнику још од најранијих дана Римског царства...

Пре Ускрса славе се *Блајовесйи*. То је пролећни празник. Сматра се да зима траје до Благовести, када из земље излазе змије, из јазбина глодари, а из пећина медведи. Благовести прослављају радосну вест коју је Девица Марија примила од арханђела Гаврила да ће родити Исуса, сина Божијег (ур. Crump 2016: 76). Благовести су празник најаве утеловљења Исуса Христа. У симболичном смислу Благовести су, такође, празник наде и радости.

Средишњи празник православних верника је Васкрс или Ускрс. Ускршњи празник за православне хришћане има метафизичко значење. Васкрс потврђује веру православних да је Христова победа над смрћу осведочена. Стога се православци за овај дан дуго припремају у посту и молитви. Припреме трају пуних 40 дана. Пред крај поста озваничава се победа очишћене природе подвижника у Великој или „Часној недељи“ током које се прати јеванђељски помен на Страдање Исуса Христа.¹⁰ „Страдална недеља“ почиње са „Лазаревом суботом“, када је Исус подигао из мртвих Лазара,¹¹ потом прати улазак Исуса у Јерусалим на Цвети (Мирковић 1961: 297-298), продужава се „Великим четвртком“ када се обележава „Тајна вечера“ (Венс 2004: 34), током које је Исус са својим ученицима последњи пут делио трпезу.¹² Врхунац прославе почиње Великим петком. То је најтужнији дан у православној години. Он се обележава у домовима, скрушено. За разлику од католичких обичаја који Великом петку придају посебан значај: велики и помпезан празник победе мучеништва над тамама зла; православни Велики петак обележавају са извесном: скрушеношћу, тугом и самањем. И док су процесије у католичким метрополитанским средиштима грандиозне, и све је испуњено дубоком побожношћу и молитвом за страдања Христа, дотле су срца православних верника испуњена извесним стидом због неправди које су Исусу учињене од стране смртних људи. На Велики петак се не ради, нити се једе, чак се не узима ни вода све до касног послеподнева. Верници одлазе у цркву. У цркву се улази у послеподневним сатима: стоји се, а молитве су стидљиво упућене распетом Христу. Иза три сата послеподне свештенство уноси плаштаницу, свети покров Исусов. Покрову се иказује посебно поштовање. У вечерњим сатима обавља се *лйијаније*, процесија око цркве.¹³ Литија не напушта црквени посад. По повратку из цркве спрема се строго посна вечера на води, без уља и зачина. На Велики петак, баш као и на Велику суботу, не оглашавају се црквена звона. Све је мирно и тихо, и спремно за Велику недељу. На Велику недељу радосну вест Васкрсења најављују управо црквена звона.

10 „Због тога је улазак Христов у Јерусалим нераздовојан од свега онога што се до самога васкрсења збило, и зато се пред сваки ускршњи дан хришћани опомињу на све те догађаје од уласка Христовог у Јерусалим до самога васкрса“ (Станојевић 1908: 3).

11 Лазарево васкрсење је симбол будућег васкрсења људског рода (Trifu 2013: 30).

12 „Црква Божја од овог тренутка до данас, није ништа друго до једна непрестана Тајна вечера. Приликом Тајне вечере Господ је прорекао својим ученицима да ће га један од њих издати, знајући да ће то бити Јуда“ (Илић 2017).

13 „В Пјатницу, в день Распятія, днем совершается вынос Плащаницы на середину храма, а вечером – погребение с крестным ходом“ (Емельянов 2020: 6).

Цркве су пуне верника, одржава се литургија.¹⁴ У литургији сви постају једна велика молитвена заједница која учествује у Христу, и у најрадоснијем празнику. Верници се исповедају, и потом причешћују најмистичнијим даром намењеним верницима: хлебом и вином, телом и крвљу Христовом (Перић 1997: 128-129). Прочишћени верник спреман је да прослави најрадоснији хришћански празник у кругу своје породице и пријатеља. Спрема се богата трпеза. У неким деловима православног света служе се тврдо кувана обојена јаја. Чак постоји надметање у лупању јаја.¹⁵ Јаје симболише поновно рођење: победу вечног живота над смрћу.¹⁶ И овде исијава симболизам ранијих предхришћанских епоха. Јаја се боје у црвено; у боју: радости, среће и живота.¹⁷ Након дугог утоњућа природе у зиму и мировање, Вечни живот поново се: буди, клија, мења и развија. Јаје постаје симбол новог животног циклуса.

На четрдесети дан након Ускрса, православни верници славе Спасовдан. „Црква Спасовдан прославља у спомен на Вазнесење Господње, то јест на Вазнесење Исуса Христа“ (Ивановић-Баришић 2007: 192). Четрдесети дан од Васкрса Христос се појавио пред трпезом где су његови ученици, апостоли обедовали. Потом их је одвео на Маслинову гору и посаветовао их да сачекају Дух свети који ће се ускоро међу њих појавити. Предсказао им је да ће их Свети Дух водити, и да са јаком вером треба да сведоче свуда по свету. Потом се Христос узнео на небо. На Спасовдан се Исус, дакле, појавио међу апостолима, ободрио их је. На овај велики празник Христос је осведочио своје постојање, ободрио апостоле и послао их у мисију.

У Ромејском царству славиле су се „Русалије, пролећни празник цвећа... после Ускрса уочи Тројице...“ (Литаврин 2017: 203). Овај је празник дуго опстајао у народу. Пред почетак лета најзначајнији празник који се слави је *Св. Тројица*, „Духови“, „Тројчидан“ или „Педесетица“. Према предању педесет дана од Васкрса на Христове ученике, апостоле, сишао је у Јерусалиму Свети дух, и пошто се то догодило педесет дана од Исусовог васкрсења овај се празник обележава и као: „Педесетица“. Свети дух је, на тај дан, нашао плодно тло у душама апостола, сручио се на њих, и даривао их је милошћу/побожношћу, па апостоли „испуњени духом Светим почеше говорити разним језицима“ (Мирковић 1961: 227). Празник пада пред само лето, и наговештава богатство, плодност и изобиље уочи почетка жетве. Међу хришћанима то је Дан рођења цркве: од тада је Свети дух постао присутан:

14 „За црквени празник парохијани су били обавезни да присуствују служби у цркви, а често да учествују у свечаној литургији“ (Литаврин 2017: 203).

15 Понегде се тврдоћа кувано-обојених јаја испробава зубима, као у Грузији. „Then follows an egg-cracking game, in which people first lightly tap their blood-red, hard-boiled eggs against their teeth; the eggs making a clear sound are the strongest“ (ур. Crump 2021: 104).

16 „Яйцо является традиционным символом плодородия и возрождения. В христианстве пасхальное яйцо символизирует Гроб Господень. Напоминая по форме камень, которым в древности обычно заваливали гробницу, оно в то же время дает начало новой жизни. Таким образом, для христиан это напоминание о воскресении Исуса Христа, о спасении и вечной жизни для истинно верующих“ (Солодянкина 2014: 79).

17 „Централно место има, разуме се, обичај бојадисања јаја, туцање јајима, поклањање и ритуално једење“ (Чајкановић 1973: 112).

протеже се кроз време преко цркве, са генерације на генерацију.¹⁸ Од Педесетице црква је постала видљива, она се пројавила свима.

Један од најзначајнијих празника на издисају лета је Преображење Господње или просто: (летње) Преображење.¹⁹ Према предању Исус се пред својим ученицима: Јаковом, Петром и Јованом на планини Тавор преобратио у светлост. Бог тада Христовим ученицима са небеса посла снажну поруку: да никада не губе веру у Исуса, сина његовог. На овај дан хришћани обележавају божанску природу Исуса Христа која је тада, по први пут, постала видљива (Мирковић 1961: 251). Преображење је, дакле, празник који указује на снагу вере, и потребу снажења властитог духа.

С' почетка јесени, 14. септембра по јулијанском а 27. септембра по грегоријанском календару, прославља се Уздизање (Воздвиженије) Часног крста, или једноставније: „Крстовдан“. Према предању, на овај дан је царица Јелена, мајка цара Константина, пронашла Часни крст у Јерусалиму, а на исти дан се прославља и повратак Часног крста из Персије у Јерусалим („Крстовдан“ 2019). Проналазак Часног крста празник је победе хришћанства над безбожним царством, и покрштавање моћне Римске империје: победа Исуса, чија је вера овладао срцима и душама поданика царства (Шмеман 1996: 14-15).

У православном свету посебну пажњу завређују тзв. *Бојородичини йразници*. Чак три од 12 празника посвећени су „Пресветој Дјеви Марији“. Забележено је да је византијска Нова година почињала на заласку лета, у најплоднији део године. Последњи празник старе календарске године, који је долазио одмах иза летњег Преображења, био је „Успење Пресвете Богородице“, или „Велика Госпојина“ који се слави 28. августа по Грегоријанском, односно 15. августа по Јулијанском календару. „Велика Госпојина“ слави дан када се Богородица „вазнела“ на небо, и предала свој дух „у руке Спаситеља“. Стога се овај празник назива и Успење пресвете Богородице. „Велика Госпојина“ је празник наде и праштања: потврда да посвећеност Христу омогућава Небеску правду и вечни спокој. Празник се усталио до VI века,²⁰ када је као посебан издвојен из дотадашњег здруженог празника „Сабора пресвете Богородице“, који се слави као други дан Божића – у част мајке која је родила Богочовека. Читав један период године, између Велике и Мале Госпојине, посвећен је Дјеви Марији и назива се „Међудневница“. У сваком смислу, то је најстабилнији

18 „(...) на апостолов сошел Святой Дух, и с этого момента простые рыбаки, ремесленники и, как сейчас бы их назвали, мелкие предприниматели, окончательно преобразуются внутренне и становятся проповедниками Евангелия. Собравшиеся в Сионской горнице ученики Иисуса, приняв божественную благодать, получают все необходимые дары, чтобы создать на земле святую Церковь – ту самую Церковь, в которой происходит восстановление некогда разорванной связи Бога и человека“ (Курбатова 2021).

19 Постоје озбиљне индикације да се Преображење Господње збило у рано пролеће, 40 дана пре Страдања и Васкрса, и да је оно тек касније премештено у средиште посустаоог лета, у 6. односно 19. август по Грегоријанском календару: „Итак, по мнениу Болотова, празник Преображења 6 августа – армяно-кашпадокийского происхождения и установлен в Армении в противовес языческому празднику роз“ (Лисовой 1995: 219).

20 „Gregory may still have been in Constantinople or have just departed for Rome when in 587 or 588 the emperor Maurice introduced the feast of the Assumption of the Virgin Mary (*Κοίμισις της Θεοτόκου*) into the ecclesiastical calendar...“ (Economou 2007: 36).

и најплоднији део године, када се излази на браће плодова, када се људи посвећују здрављу: скупа се лековито биље, проналазе се нови извори воде и ужива у бањању... Првог септембра по Јулијанском календару обележава се „малаксавање природе“ и почиње Нова година. „Међудневница“ се завршава „Малом Госпојином“ празником који прославља рођење непорочне Дјеве Марије. Њеним рођењем омогућено је остварење Божијег промисла: Бог је нашао тело у коме ће се зачети Свети дух (Скабалланович 1915). И овај је празник због значаја издвојен из дотадашњег здруженог празника, „Сабора пресвете Богородице“. У неким православним земљама „Мала Госпојина“ је празник сусретања, па се уговарају свадбе, јер се сматра да бракови склопљени на овај празник дуговечни и стабилни. Коначно, међу Велике празнике сврстава се и „Ваведење“, које слави увођење Богородице у Храм, и њену припрему да се обистини Божији наум. По предању Дјеву Марију је у храм увео Захарија, отац светог Јована Претече. Она је у храму провела пуних девет година. Након смрти родитеља предали су је сроднику Јосифу на чување (Љешковић 2017: 17). Са њим је живела у девичности, што није био обичај у народу из кога је потицала. Празник се прославља на издисају јесени, 4. децембра по Грегоријанском, или 21. новембра по Јулијанском календару. Пада у време слава и божићног поста. Празник се посебно намењује родитељима и нероткињама.

Осим Великих празника православни народи прослављају и *Свешћинијелске њра-знице*, који нису ништа мање значајни.²¹ Подвижништво, мучеништво, и страдалништво у православном вредносном систему имају изузетну улогу. Стога се посебно славе одређене историјске личности које су за веру неретко положиле и живот. Постоји читава „Хијерархија мученика“ која почиње са преподобнима (онима који су живели побожним и подвижничким животом), наставља се са исповедницима (мученим преподобницима), мученицима (преподобницима који су и страдали за веру), преподобномученицима (монасима-страдалницима), великомученицима (који су претрпели највећа страдања за веру), свештеномученицима (епископима, свештеницима и патријарсима који су страдали за хришћанство) и Светима (сви-ма који су исповедали хришћанство и страдали за веру). Међу светитељским празницима разликује се празновање универзалних светитеља од светаца из појединих народа. По достојанству сви православни народи славе: рођење Јована Крститеља, свете апостоле Петра и Павла и Усековење главе Јована Крститеља. Славе се и арханђели, попут Светог Михајла, или Светог Гаврила, а међу свецима посебно место заузимају: Свети Ђорђе (Св. Ђурђе или Св. Георгије), Свети Никола, Свети Алимпије Столпник, апостол Марко, апостол Лука, свети Димитрије... (Литаврин 2017: 203). Уз то поједини народи славе и одређене светитеље чија је мисија била усредређена на народ из кога потичу. Тако се код Срба посебно прославља Велики жупан Симеон Мироточиви, Свети Сава, Стефан Дечански, Света Петка... (Јаnich, Hankey 2017: 23-30). Код Руса се славе: Свети Андрија Првозвани (кога славе и неки други словенски народи), потом: Свети Јован Кронштатски, Свети Тихон, Свети Серафим Саровски, али и владари, попут: Светог кнеза Владимира, Светог Александра Невског... (Уљанов 2010: 191, 51-54). У Грузији је посебно

21 „Број заповедних празника временом се мењао и повећавао давањем већег значаја неким празницима, као и увођењем празника посвећених националним светитељима“ (Точанац-Радовић 2015: 9).

изграђен култ Свете Нине.²² За бугарски народ нарочито место имају свеци: свети Иван Рилски, свети Прохор Пчињски, свети Пимен Зографски... (Старева 2021: 373). Међу Румунима прослављају се: Свети војвода Стефан Велики, свети отац Арсеније, света мати Параскева... (Baltaceanu, Brosteanu 2019). Грчка црква такође прославља многобројне свеце и изказује им посебно поштовање: Свети Пајсије са Атоса, Свети Нектарије из Егине, Свети Пахомије Велики, Света Пелагија Тиношка... и многи други (Poulos 2005).

Допремање моштију светаца – непобитан доказ победе Вечног живота над трулежи осмрћене природе – има нарочити значај у православном верском календару. „Свечани дочеци на путу у престоницу приређивани су и моштима познатог или новопроглашеног светитеља“ (Литаврин 2017: 205). У српским земљама култ Василија Острошког толико је распрострањен да дочек његових моштију изазива незапамћену пажњу код верујућих маса. Нетрулежно тело, доказ победе вечног живота над смрћу, међу православним народима, изазива посебну пажњу и интересовање верника (Баева 2018).

И породичне свечаности прате логику црквеног ритуала, и неретко имају верско обележје. Прихват Светих тајни, попут крштења или венчања, те опело и помен за покој душе, прати и извесна свечарска атмосфера. Ово су кућни празници, догађаји из живота који завређују пажњу да буду окруњени верским, православним ритуалом. Значај ових празника установљен је још из најранијих времена апостолске цркве. У православљу деца се крштавају још као сасвим мала.²³ Црква сведочи и о светој тајни брака, током црквеног венчања. Сви су ови празници личног карактера (Литаврин 2017: 206).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У православној Култури преображаја празник има специфичну улогу најаве и опредмећења. Он је помен на један важан аспект људског постојања у божијој историји. Пројава црквених празника у цикличној структури годишњих доба има за циљ да укаже да је живот више од бескрајних понављања. Преко празника вера се опредмећује у свакодневни живот. Празници представљају помен на Јеванђељски живот и опомињу како треба живети. Верски, православни празници указују на потребу упражњавања богобојажљивог живота. Празницима се вера уводи у живот заједнице, посведочава се победа Вечног живота над пролазношћу.²⁴ Праћење верских празника, који се паралелно збивају са природним циклусима, имају функцију освештавања живота: сталног присуства верског елемента у животу

22 Света Нина се прославља у грузијском календару 14. јануара. Њене изцелитељске способности биле су познате и ван закавказке Иверије (Србуљ 2007: 9-14).

23 „На основу верске нормативне основе православних обреда он се обавља након рођења али је дозвољено и крштење одраслих“ (Радуловић 2002: 77).

24 Победа вечног над пролазним, духовног над материјалним, линеарног над цикличним усађена је у суштину хришћанског велеобрта: „(...) време је у исти мах и онај најочигледнији и необориви доказ роштва и смртности човека и свега у свету. Од времена се не може побећи: оно – откуцавајући равномерно своје часове – носи све што постоји ка неизбежној смрти“ (Шмеман 1996: 8).

заједнице и појединца, чиме се обезбеђује трајан помен на обавезу завређивања Вечног. Преко празника човек се уходава у православни начин живота, уподобљава се „живој вери Исусовој“.

У српској колективној свести верски празници су имали снажну васпитну функцију: прихватања, очувања и преношења културалних вредности. Веза рустичне предхришћанске традиције и охристовљених предања овде је толико јака, да представља снажну и нераскидиву спрегу. Постоје озбиљна истраживања која сведоче да празновање светаца-заштитника дома, своје порекло има од предхришћанског прослављања култа предака, домаћина куће (Bandić 1980: 164. и даље). Ови су празници представљали помен на дух предка, на непрекинути ланац његових наследника, на настојање да се прослави бесконачност кроз лозу коначних предака: да се умакне временитом и да му се прида Вечни смисао.²⁵ Православна култура појавног настоји да ухвати смисао бесконачног у ововременом свету. Стога православни празници сведоче о ововременим наративима којима се придаје охристовљена димензија Вечног. Кроз православне празника ишчитава се и православни приступ култури као преради људског духа, и његовог постојања. Укрштање Ововременог и Вечног оправдава смисао и значај Православних празника: они су постали део колективног духа српске нације (Шљивић 2021: 337), те су стога неки аутентични празници, попут нпр. слава, сада и званично прерасли у светску нематеријалну културну баштину (RTS 2014).

ЛИТЕРАТУРА

- Baltaceanu, Brosteanu 2019: Francisca Baltaceanu, Monica Brosteanu. *Martori ai fericii – Sapte vietii de sfinti romani*. București: Humanitas.
- Bandić 1980: Dušan Bandić. *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*. Beograd: BIGZ.
- Bandić 2010: Dušan Bandić. *Narodno pravoslavlje*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Benc 2004: Ernst Benc. *Duh i život Pravoslavne crkve*. Beograd: Čigoja štampa.
- Crump 2013: ур. William Crump. *The Christmas Encyclopedia*. 3-th edition. McFarland.
- Crump 2021: ур. William Crump. „Georgia“. *Encyclopedia of Easter Celebrations Worldwide*. McFarland.
- Ekonomou 2007: Andrew Ekonomou. *Byzantine Rome and the Greek Popes – Eastern Influences on Rome and the Papacy from Gregory the Great to Zacharias, A.D. 590-752*. Lexington Books.
- Graf 2015: Fritz Graf. *Roman Festivals in the Greek East – From the Early Empire to the Middle Byzantine Era*. Cambridge University Press.
- Hermann, Schmidt 1878: Johann Hermann, Heinrich Schmidt. *An introduction to the rhythmic and metric of the classical languages*. Ginn and Heath.
- RTS 2014: Radio televizija Srbije. „Srpska slava na UNESCO-voj listi“, 27. novembar 2014. <https://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/S11/zanimljivosti/1763580/srpska-slava-na-uneskovoj-listi.html> (приступљено 08.02.2023)
- Melton 2011: Gordon Melton. *Religious Celebrations – An Encyclopedia of Holidays, Festivals, Solemn Observances, and Spiritual Commemorations*. ABC Clio.
- Poulos 2005: George Poulos. *Orthodox Saints*. 2nd edition. Holy Cross Orthodox Press.

25 О улози православних празника, посебно слава, Димитрије Богдановић бележи: „Слава је, дакле, један вид мисионарске делатности Светосавске цркве, један облик њене борбе против паганизма, за потпуну евангелизацију средњевековне Србије“ (Богдановић 1985: 150).

- Србуљ 2007: ур. Јован Србуљ. *Земља близу неба – Православна Грузија 15 векова са Христом*, Београд: Православна мисионарска школа „Александар Невски“.
- Станковић 2014: Владан Станковић. *Православно друштво – култура, установе, развој*. Београд: Институт за политичке студије.
- Станојевић 1908: Ђорђе Станојевић. *Нейачно изразавање Васкрсења у Православној цркви и реформа календара*. Београд: Штампарија Андре Петровића.
- Старева 2021: Лиља Старева. *Български свейци и йразници* (догълнено издание). Софија: Труд.
- Точанац-Радовић 2015: Исидора Точанац-Радовић. „Српски календар верских празника и Терезијанска реформа“. *Зборник Мајнице српске за историју*, бр. 15, 7-38. Нови Сад: Матица српска.
- Уљанов 2010: Олег Уљанов. *Русские святыиe и йодвижники Православия – Исийорическая энциклопедия*. Москва: Институт русской цивилизации.
- Чајкановић 1973: Веселин Чајкановић. *Мий и релиија у Срба*. Београд: Српска књижевна заједница.
- Шљивић 2021: Милена Шљивић. „Улога религије у формирању националног идентитета Срба са Косова и Метохије“. *Башићина*, бр. 53, 329-340. Приштина-Лепосавић: Институт за српску културу.
- Шмеман 1996: Александар Шмеман. *Тајне изразаја – Празници йравославне црквене йодине*. Цетиње: Светигора.

Vladan P. STANKOVIĆ
Bojan N. ŠEVO

ORTHODOX CHRISTIANITY HOLIDAYS: HERITAGE OF SERBIAN CULTURE

SUMMARY

This scientific paper deals with religious Orthodox holidays and their significance within Serbian culture. The facts that celebration of religious holidays has been very widespread in recent years and that they have been receiving extensive media coverage are indicative of their considerable social importance and topicality. Religious holidays are an inalienable part of the Serbian national heritage, and the UNESCO has even declared slavas to be part of global immaterial cultural heritage. Religious holidays have always had the mission of socializing social groups, as well as individuals. The Orthodox approach to religion has never pretended to abolish or replace before-Christian holidays and rituals with Christian ones. It merely enriched them, drawing on them and endowing them with novel, Christian raiment. This is the very reason why the Orthodox tradition is exceptionally rich in symbiotic layers of the rustic and the Christian. Many old, before-Christian holidays have been preserved thus, acquiring new functions, while the Orthodox Christianity introduced elements of the Eternal, without interfering much with the ingrained habits of community life of earlier eras.

Key words: Religious holidays, Orthodox Christianity, Heritage, Serbian culture, Patron Saint Day.